

Recenzje

Aneta M. Sokół

Rafał Leszczyński, *Wiara i mundur. Ryszard Paszko i inni kapelani ewangeliccy*, Ewangelickie Duszpasterstwo Wojskowe, Centralna Biblioteka Wojskowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, Warszawa 2019, ss. 192.

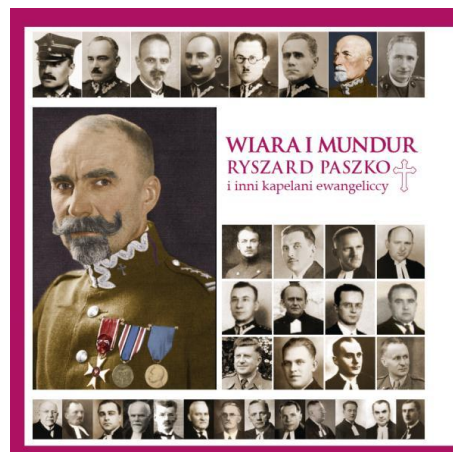
Opieka duszpasterska nad żołnierzami ma duże znaczenie w czasach pokojowych, jak i w podczas wojny; zapewnia żołnierzom łączność z własnym Kościołem pomagając podczas służby zachować konfesyjną tożsamość, zasady wiary, wartości chrześcijańskie. Posługa duszpasterska odgrywała również znaczącą rolę w kształtowaniu postaw żołnierzy walczących o niepodległość Polski, nadawała głębszy sens wojennym zmaganiom wpływając na wizerunek wojska również w czasach pokoju.

U progu niepodległości Rzeczypospolitej powołano duszpasterstwa wojskowe, obok katolickiego, prawosławnego, mojżeszowego powstały także duszpasterstwa ewangelickie – dla żołnierzy wyznania ewangelicko-augsburskiego oraz odrębne dla ewangelików reformowanych. 25 września 1919 r. na mocy dekretu podpisanego przez samego Józefa Piłsudskiego pierwszym naczelnym kapelanem ewangelickim został ks. Ryszard Paszko (1878-1940), duchowny niezwiązany wprawdzie wcześniej z wojskiem, ale podczas swojej duszpasterskiej posługi oddany sprawom narodowym. W maju 1920 r. stanowisko naczelnego kapelana ewangelicko-reformowanego objął ks. Kazimierz Szefer (1861-1939), który posługiwał w parafiach w Serejach, w Sielcu, Żychlinie.

Ewangeliccy kapelani sprawowali swoją posługę w całym okresie międzywojennym, zapisali się także w dziejach II wojny światowej, służyli w szeregach Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (m.in. ks. Andrzej Wantuła) po wojnie wiążąc niejednokrotnie swoje losy z życiem na emigracji. Nazwiska kapelanów obu ewangelickich wyznań znajdziemy wśród ofiar wojennych, w tym pośród zgładzonych w obozach dla internowanych na terenie Rosji (ks. Ryszard Paszko, ks. Jan Józef Potocki). Po zakończeniu wojny kapelani sprawowali swoją posługę do 1950 r., po tej dacie usunięto ich z szeregów wojska polskiego, a duszpasterstwo reformowane nie zostało w ogóle reaktywowane.

Odrodzenie Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego nastąpiło w 1995 r. Ewangeliccy kapelani ponownie sprawują duchową opiekę nad żołnierzami, ich większością luterańską oraz przedstawicielami pozostałych denominacji protestanckich, pełniącymi służbę w wojsku polskim¹. Reaktywowane duszpasterstwo nawiązuje do tradycji przedwojennych, ale jest jednocześnie bardziej otwarte, nowoczesne, w swojej działalności opiera się na kontaktach ekumenicznych, współpracy międzywyznaniowej, uczestnictwie w życiu publicznym. Duszpasterstwo od 2008 r. wydaje własne czasopismo „Wiara i mundur” swoją działalność prezentując także na stronie internetowej.²

W 2019 r. Ewangelickie Duszpasterstwo Wojskowe świętowało swój jubileusz w nawiązaniu do daty powołania pierwszego naczelnego kapelana ewangelickiego w przedwojennym wojsku polskim. Setna rocznica tego wydarzenia stała się okazją do wydania rocznicowej publikacji upamiętniającej ks. gen. Ryszarda Paszkę, ale również wielu innych ewangelickich kapelanów.

¹ Dla ewangelików reformowanych, metodystów, baptystów, adwentystów utworzone zostało stanowisko kapelana ekumenicznego, od 1997 r. funkcję tę pełni ks. Tadeusz Jelinek z Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w RP.

² Dotychczasowe publikacje dotyczące ewangelickiego duszpasterstwa wojskowego: K. J. Rej, *Ewangelicka służba duszpasterska w Wojsku Polskim 1919-1950*, Warszawa 2000; *W służbie Wojsku Polskiemu na przestrzeni dziejów. Tradycje i współczesność Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego*. Pod red. P. A. Leszczyńskiego, Warszawa 2014; E. Alabrudzińska, *Duszpasterstwo ewangelickie w Wojsku Polskim w latach 1919-1939*, [w:] *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej*. Red. Z. Karpus i W. Rezmer, Toruń 2001.

Okazale wydana książka *Wiara i mundur. Ryszard Paszko i inni kapelani ewangelicy* wyszła spod pióra dr. Rafała Leszczyńskiego z Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, autora licznych publikacji dotyczących tematyki protestanckiej, znawcy literatury reformacyjnej, tłumacza Nowego Testamentu w ekumenicznym przekładzie Biblii.

Warto na wstępie zaznaczyć, że rocznicowa publikacja wyróżnia się swoją szatą graficzną – wydana w dużym formacie (25 cm x 25 cm), w twardych okładkach, na kredowym papierze, z bogactwem ilustracji, do których należą fotografie archiwalne, współczesne, fotokopie dokumentów. Zebrane fotografie ukazują przede wszystkim głównego bohatera książki, są związane z jego posługą, życiem rodzinnym, doświadczeniami wojennymi. Znalazł się wśród nich m.in. cykl zdjęć z niemieckiego obozu jenieckiego, gdzie ks. Paszko był więziony w latach 1915-1916, zdjęć pokazujących jednocześnie realia obozowe z czasów I wojny światowej. Tekst uzupełniają dowody służby ewangelickiego kapelana – kopie dyplomów, druków urzędowych, legitymacje, listy pochwalne. Zaprezentowany został rodzinny wizerunek pastora, w tym postać żony – Lidii Paszko (1889-1966), jak wynika z lektury, dorównującej swemu małżonkowi w działalności patriotycznej.

Publikacja powstała dla upamiętnienia dawnego zwierzchnika ewangelickiego duszpasterstwa wojskowego, ale jednocześnie ukazuje kilkudziesięciu innych kapelanów – od przedwojennych po współczesnych, duchownych obu Kościołów – ewangelicko-augsburskiego oraz ewangelicko-reformowanego, w nawiązaniu do wielkości obu wspólnot wyznaniowych w Polsce. Obok ks. Paszki przedstawionych zostało 67 duchownych, zaprezentowanych mniej lub bardziej obszernie, w zależności od zachowanej dokumentacji, zebranych materiałów, dostępności źródeł.

Książka składa się z pięciu rozdziałów. Pierwszy, najobszerniejszy, przedstawia tytułowego bohatera, kolejne trzy rozdziały – innych ewangelickich kapelanów z czasów Drugiej Rzeczypospolitej (rozd. 2 „Kapelani wyznania ewangelicko-augsburskiego”, rozdz. 3 „Kapelani wyznania ewangelicko-reformowanego”, rozdz. 3 „Kapelani pomocniczy wyznań ewangelickich”), ostatni rozdział poświęcony został kapelanom reaktywowanego w 1995 r. ewangelickiego duszpasterstwa.

Losy życiowe ks. Paszki przedstawione zostały dosyć dokładnie, w towarzystwie licznych szczegółów biograficznych, z wykorzystaniem materiałów źródłowych, takich jak korespondencja, opinie przełożonych czy inne zachowane ślady piśmienne. Dzięki wymienionym archiwaliom, ale także zajmującej, wnikliwej narracji, poznajemy nie tylko same wydarzenia z życia duchownego, ale również jego wizerunek jako człowieka, żołnierza, patrioty, z poświęceniem realizującego swoją misję. Szczególnie interesujące mogą okazać się cytowane opinie o ks. Paszce, oceny takich osób jak gen. Władysław Sikorski czy przedwojenny dziennikarz Władysław Dunin-Wąsowicz.

Przyszły duchowny wywodził się spod Bełchatowa, pochodził z dosyć licznej rodziny wcześniej osieroconej przez ojca, w której pielęgnowane były raczej tradycje nauczycielskie niż pastorskie. Podobnie jak w przypadku innych ewangelickich duchownych, w edukacji ks. Paszki dużą rolę odegrały studia teologiczne w Dorpacie, gdzie kształcili się przyszli pastory z zaboru rosyjskiego, gdzie mieli oni również możliwość przynależności do konwentu „Polonia”, studenckiej organizacji pielęgnującej polskie tradycje i przywiązanie do polskości.

Poznajemy miejsca służby duszpasterskiej ks. Ryszarda Paszki – od Zgierza, poprzez Tomaszów Mazowiecki, po Łomżę. Autor zwraca uwagę na dodatkową aktywność przyszłego kapelana – nauczycielską, społeczną, a przede wszystkim patriotyczną. Jak się okazuje, to zaangażowanie patriotyczne, w tym okazywane poparcie dla sprawy odzyskania niepodległości, były przyczyną represji nakładanych na duchownego. Do tych represji należało osadzenie ks. Paszki przez Niemców w obozie jenieckim w Celle, a także dalsze oskarżenia, kary, zakazy. Wszystko to ukazuje prawdziwego patriotę, również człowieka niepokornego, odważnego, wiernego swoim wyborom.

Ks. Paszko został powołany na stanowisko naczelnego kapelana 25 maja 1919 r. dekretem podpisanym przez Piłsudskiego, jednocześnie wprowadzony został w urząd przez zwierzchnika swego Kościoła ks. Juliusza Burschego (26 października 1919 r. w kościele Świętej Trójcy w Warszawie). Jako kapelan wojskowy podlegał władzy wojskowej, ale w zakresie spraw religijnych był podporządkowany swemu zwierzchnictwu kościelnemu. Wraz z przyjęciem stanowiska naczelnego kapelana stanęły przed nim nowe zadania, obowiązki, wyzwania. W omawianej publikacji przypomniane zostały najważniejsze osiągnięcia, które udało się ks. Paszce zrealizować w ciągu 10-letniej służby w wojsku. Jego zasługą było m.in. pozyskanie kościoła garnizonowego dla ewangelików na terenie stolicy, obecnego kościoła Wniebowstąpienia Pańskiego przy ul. Puławskiej w Warszawie.

Jak potoczyły się losy ks. Ryszarda Paszki po wybuchu II wojny światowej? Można skonstatować, że tym razem nie miał tyle szczęścia, co podczas poprzedniej wojny. Ks. Paszko zakończył swoje życie w

niewoli sowieckiej wraz z innymi polskimi oficerami zamordowanymi w obozach na terenie Związku Radzieckiego. Ostatnie wydarzenia z jego życia udało się odtworzyć w oparciu o wspomnienia rodzinne oraz zachowane listy z obozu.

W dalszej kolejności przedstawieni zostali inni kapelani wyznania ewangelicko-augsburskiego, duchowni, którzy z poświęceniem sprawowali posługę w Drugiej Rzeczypospolitej, jak też po wybuchu wojny. Ewangeliccy kapelani towarzyszyli żołnierzom podczas walki, na szlakach II wojny światowej. Zebrane biogramy pokazują zarazem różnorodność ich losów – niektórzy ponieśli śmierć w obozach koncentracyjnych (ks. Józef Mamica), po zakończeniu wojny wybrali życie na emigracji (ks. Eryk Cimała, ks. Leopold Matz), zginęli w Powstaniu Warszawskim (ks. Zygmunt Kuźwa) lub powrócili do kraju.

Pośród kapelanów ewangelicko-reformowanych szczególnie obszernie przedstawiona została droga życiowa ks. Jana Potockiego (1888-1940), pomocnika, a potem następcy pierwszego szefa Głównego Urzędu Duszpasterskiego Ewangelickiego Reformowanego ks. Kazimierza Szefera (1861-1939). Ks. Potocki objął urząd naczelnego kapelana w 1939 r., nie miał okazji rozwinąć w pełni swoich możliwości na tym stanowisku. Dzięki zachowanym dokumentom, opiniom, relacjom możemy poznać kolejną nietuzinkową postać, raczej zapomnianą poza najbliższym kręgiem wyznaniowym.

Rozdział poświęcony kapelanom pomocniczym ukazuje z kolei duchownych, którzy przewodzili własnym parafiom pełniąc równocześnie posługę wśród żołnierzy stacjonujących w różnych częściach Rzeczypospolitej. Kapelani pomocniczy wspomagali działalność ewangelickiego duszpasterstwa wojskowego. Do nich należeli m.in. przyszły biskup Kościoła – ks. Karol Kotuła (1884-1968), ks. Andrzej Buzek (1885-1971), ks. Wiktor Niemczyk (1898-1980), późniejszy rektor Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

Ostatni rozdział przenosi nas ku współczesności. W tej ostatniej części zaprezentowani zostali kapelani Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego reaktywowanego w atmosferze polskich zmian ustrojowych – od pierwszego naczelnego kapelana ks. Jana Hausego (1934-2009), poprzez jego następców, duchownych oddanych swojej służbie, po kapelanów czynnych obecnie. Przypomniana została postać ks. gen. Adama Pilcha (1965-2010), który zginął w katastrofie samolotu rządowego lecącego w 2010 r. na uroczystości rocznicowe do Smoleńska. Zaprezentowanych zostało trzynastu czynnych obecnie kapelanów, ich życiorysy, osiągnięcia, służba wojskowa i duszpasterska.

Jubileuszowa publikacja upamiętnia tytułowego bohatera oraz całą plejadę ewangelickich kapelanów reprezentujących oba wymienione Kościoły ewangelickie. Pierwotnie miała to być publikacja poświęcona tylko pierwszemu ewangelickiemu kapelanowi w przedwojennej Polsce, ale pomysł ten rozrósł się do obecnych kształtów książki. Jak zaznacza autor: „*W miarę pisania okazało się, że pomysły tej potężnej osobowości [ks. Ryszarda Paszki] wycisnęły piętno na wielu jego współpracownikach i następcach.[...] Na protestancką kapelanię wojskową oddziaływał on także po odejściu z czynnej służby, ba oddziaływał na nią także post mortem. [...] Dlatego niemal połowa tego opracowania odnosi się do innych osób niż ks. generał Paszko, lecz jego myśl, idee, którymi się kierował, odnajdziemy w ich działaniach, przez co osoba głównego bohatera tego tekstu zyskuje pełniejszy wymiar.*” (s. 166).

Książka pokazuje ciągłość ewangelickiej kapelanii w wojsku polskim, przypomina o następcach ks. Ryszarda Paszki, o powojennych kontynuatorach misji ewangelickiego duszpasterstwa wojskowego. Dzięki fotografiom przedstawia również ewangelickich kapelanów wizualnie – ich portrety, sytuacje posługi, uroczystości i wydarzenia wojskowo-religijne.

Warto dodać, że swój okazały kształt książka zawdzięcza całej grupie osób. W pracach nad jej szatą graficzną uczestniczyli pracownicy Ewangelickiego Duszpasterstwa Wojskowego i Centralnej Biblioteki Wojskowej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego: Mateusz Jelinek, Anna Szacoń, Hanna Rewers, Izabela Ajdacka i Daniel Czarnecki. Biogramy współczesnych duchownych opracowali: ks. mjr Tomasz Wigłasz i Mateusz Jelinek.

Tekst poprzedza również swoim słowem ks. bp. płk Mirosław Wola³, który zaznaczył, że jest to pierwsze tak obszerne opracowanie niepospolitych życiorysów i losów przedwojennych ewangelickich kapelanów. Książę Biskup podkreśla, że opisani duchowni wypełniali swoje zadania wobec Ojczyzny oraz żołnierzy z całym poświęceniem, ofiarnością, całym swoim życiem.

Zaprezentowana książka to z jednej strony opowieść o ks. gen. Paszce, a z drugiej swoisty leksykon ewangelickich duchownych – kapelanów. Rocznicowa publikacja na pewno na długo pozostanie ważnym źródłem informacji o przedstawionych postaciach, ich zasługach oraz różnych odcieniach duszpasterskiej

³ Ks. płk. Mirosław Wola – ewangelicki biskup wojskowy do 2020 r.

aktywności; może stać się zapewne inspiracją do dalszych badań nad losami ewangelickich kapelanów w dziejach Drugiej Rzeczypospolitej.

Wydawcami książki są Ewangelickie Duszpasterstwo Wojskowe i Centralna Biblioteka Wojskowa im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Książkę można nabyć w parafii ewangelicko-reformowanej w Żychlinie: <https://zychlin.reformowani.pl/parafia/ksiegarnia/>. Jest również dostępna online pod adresem: https://books.google.pl/books/about/Wiara_i_Mundur.html?id=uv5DwAAQBAJ&printsec=frontcover&source=kp_read_button&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.